УДК 343.9

Євгенія Гладкова,
канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

У статті розглядаються базові засади та поняття феноменологічного аналізу наркозлочинності. Запропоновано розглядати наркозлочинність, передусім, як негативне соціально-правове явище. Запропоновано поділ наркозлочинності на злочини, пов'язані із незаконним оборотом наркотиків, та злочини, пов'язані зі споживанням наркотиків.

Ключові слова: феноменологія, наркотики, наркозлочинність, незаконний попит, наркотична субкультура.

Вітчизняна практика протидії наркозлочинності перебуває ще на етапі становлення і є досить недосконалою порівняно з кращими світовими зразками і досвідом, накопиченим на ниві подолання інших, тісно пов'язаних зі злочинністю негативних соціальних явищ і багатьох традиційних форм останньої.

На наш погляд, феноменологічний аналіз наркозлочинності (через її якісні характеристики) не знайшов поки свого задовільного рішення через методологічні труднощі [1, с. 9]. Ці труднощі полягають у тому, що аналізуючи зміст цього поняття з позицій якоїсь однієї галузевої юридичної науки, об'єктивно можна в чистому вигляді виокремити лише одну, максимум дві його якісні характеристики, а інші залишаються як би «невиявленими».

Окремі аспекти протидії наркозлочинності висвітлені у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених: О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, С. С. Босхолова, М. Г. Вербенського, В. В. Голіни, О. І. Гурова, О. М. Джужі, В. І. Жукова, А. П. Закалюка, В. І. Кнорринга, О. Г. Колба, М. В. Корнієнка, О. М. Костенка Б. І. Краснова, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, А. А. Музики, Ю. В. Орлова, В. М. Плішкіна, А. В. Савченка, С. В. Слінька, Л. І. Спиридонова, В. А. Тимошенка, П. Л. Фріса, О. Н. Ярмиша, Х. П. Ярмакі та інших науковців. Однак натепер бракує робіт, у яких би більша увага приділялася з'ясуванню феноменологічних аспектів наркозлочинності.

У зв'язку з цим актуальним є закладення підвалин ефективного феноменологічного аналізу наркозлочинності.

Метою статті є визначення ключових засад та базових понять для здійснення феноменологічного аналізу наркозлочинності.

Оскільки вивчати складне соціально-правове явище, яким, безперечно, є наркозлочинність, не перебуваючи взагалі на позиціях будь-якої галузевої юридичної науки, неможливо, ми вирішили з метою виявлення повного набору якісних характеристик вивчити зміст цього явища з усіх (без винятку) значущих для протидії їй позицій. Нами були проаналізовані операційні визначення з інших галузей права, що мають відношення до наркоманії, наркотиків, їх незаконного обігу, наркотизму, наркотизації тощо [2; 3; 4]. У них були виділені значущі ознаки, що розкривають якісні характеристики, урахування яких є необхідним для організації ефективної протидії правоохоронних органів, державних і громадських організацій цим негативним явищам.

При цьому ми помітили, якщо у разі кримінально-правового підходу до поняття наркозлочинності акцент робиться на протиправності дій і спрямованості умислу [5], то кримінологічний погляд на цю ж проблему виділяє насамперед особистість, тобто учасників незаконного обігу наркотиків як головних чинників існування наркозлочинності, носіїв незаконної пропозиції і незаконного попиту на наркотики. Не вдаючись у подробиці відмінностей обсягу кримінологічного поняття від обсягу кримінально-правового розуміння цього явища, що саме по собі цікаво для з'ясування його юридичних меж [6], ми вважаємо, що з точки зору феномену наркозлочинності її вихідним елементом є *незаконний обіг наркотиків* – негативне соці-

© Є. Гладкова, 2018

ально-правове явище, зумовлене існуванням незаконного попиту на наркотики у частини населення і незаконною діяльністю осіб із його задоволення.

При цьому під Ш ми розуміємо реальну потребу в наркотичних засобах для наркотизації (споживання з метою сп'яніння) в країні або в окремому регіоні у певний період. Розуміємо, що ця потреба визначається не стільки купівельною спроможністю населення (хоча і це має значення для елітних наркотиків), скільки залежить від чисельності так званої «наркотичної субкультури» (спільнот наркоманів), яка, як і будь-яка субкультура, прагне до відтворення і розширення за рахунок залучення нових членів. А термін «населення» в даному операційному визначенні позначає тих осіб, які не здійснюють незаконних дій з наркотиками або набувають і зберігають їх у кримінально некараних кількостях і через це за вітчизняним кримінальним законодавством до учасників наркозлочинності не належать.

Теоретична значущість розуміння незаконного обігу для феномену наркозлочинності полягає у такому: в ньому, на відміну від кримінально-правового визначення, прямо вказано на те, що основними об'єктами запобіжного впливу повинні бути незаконний попит (а це значить вжиття на практиці всіляких заходів, що ведуть до його скорочення), учасники і деяка частина населення (групи ризику). Тільки виходячи із цього можливо буде в майбутньому розробити критерії оцінки профілактичної діяльності держави в цілому та відомств, громадських об'єднань зокрема.

Однак, оскільки наркозлочинність утворює досить специфічна сукупність кримінально-караних діянь (навіть злочини без встановленого потерпілого), а в основі спеціальної протидії лежать оперативно-розшукові методи, необхідно підійти до його визначення із цієї, суто спеціальної, професійної (як для поліцейських) позиції. З названих позицій ми розглядаємо *наркозлочинність* як різного ступеня законспіровану діяльність усіх її учасників (нерідко об'єднаних в організовані злочинні групи), спрямовану на створення і функціонування джерел і каналів надходження наркотиків на нелегальний ринок.

Далі ми розглядаємо наркозлочинність як систему елементів, що включає суб'єктів, діяльність, її форми і т. д. Такий підхід визначає всю сукупність якісних характеристик наркозлочинності, урахування яких є обов'язковим у практичній правоохоронній діяльності щодо профілактики, запобігання і припинення наркозлочинів. Це зумовлено самою природою незаконного обігу наркотиків, що розкривається у структурі пов'язаної з ним злочинності.

Для наркотичної злочинності в цілому характерна кримінологічна однорідність. Однак, як вже було зазначено, слід виділити три основні напрями злочинної діяльності:

– злочини, безпосередньо пов'язані з наркобізнесом, тобто незаконним обігом наркотиків;

– злочини, вчинення яких пов'язане з наркотичною залежністю, тобто коли наявний вплив на злочинну поведінку хронічної наркоманії, коли вчинки людини залежать від потреби в наркотиках і прагнення її задовольнити;

– злочини, що вчиняються особами, які перебувають у стані наркотичного одурманення (сп'яніння).

Необхідно, однак, перш за все дати цим злочинам загальну оцінку. Використовуючи термінологію, наведену у літературі [7; 8; 9], зазначимо, що наркозлочини, маючи яскраво виражені особливості, становлять важливу частину злочинності, можна сказати ту її частину, яка найбільш активно розвивається. Ці злочини по-особливому характеризують злочинність, вони явно різняться від інших діянь. Злочини цього роду легко емпірично діагностуються серед інших діянь, до того ж вони об'єднані загальновживаним терміном – наркотичні. Незважаючи на наявні відмінності, у розглядуваних злочинах наявний кримінологічний однорідний феномен – феномен наркоманії. Для них загалом характерна спільність причинної детермінації, що зумовлює принципову схожість їх сукупних кримінологічних характеристик, а також соціальних і морально-психологічних (певною мірою і психічних) властивостей осіб, які їх вчиняють. Головна риса сукупної кримінологічної характеристики зазначених злочинів – це їх тісний зв'язок з *наркоманією*. Ось чому завжди особливо виділяється наркотична злочинність.

Критерії відмежування *наркотичної злочинності* від злочинності у цілому як явища ґрунтуються на виділенні таких характеристик:

– наркотичні злочини здебільшого скоюються у сфері міжособистісних відносин, у процесі неформального спілкування і для вирішення індивідуальних проблем, як правило, з підвищеною емоційною значимістю;

– дії злочинців випливають із деформацій у конкретному бутті і повсякденній свідомості, деформацій у способі життя окремих соціальних груп і прошарків населення, а в основі всього цього лежать економічна ситуація і соціальна деформація;

– вчинення наркотичних злочинів свідчить про порушення соціалізації особистості, її зіпсовані, перекручені відносини із суспільством, а користь і насильство становлять «типовий набір» для вираження негативного ставлення до оточуючих, суспільних цінностей та інтересів;

– злочини такого роду відбуваються, як правило, у сфері побуту, відпочинку і вільного часу, а також у сфері тіньової економіки.

З іншого боку, наркозлочини, безпосередньо пов'язані з *наркобізнесом*, тобто незаконним обігом наркотиків у прямому розумінні, не зводяться тільки до відповідних статей розділу XIII Особливої частини Кримінального кодексу України. По-перше, вони часто пов'язані з багатьма іншими діяннями. По-друге, перелік наркозлочинів сам по собі значний, і діяння мають специфіку. По суті, це злочини наркоділків. Тут треба враховувати, що діють найчастіше злочинці-професіонали, й успішно діючий злочинець володіє певними навичками і знаннями, які він застосовує для планування і скоєння злочинів, а також для збуту товару і уникнення арешту. Зазвичай наркоділки діють у межах однієї злочинної групи, хоча нерідко спостерігається перехід від однієї форми кримінальної діяльності до іншої (але в рамках одного профілю – наркобізнесу).

Наркозлочинність у частині наркобізнесу продовжує набувати все більш виразного економічного й організованого характеру. Вона має безліч складників: політичний (мається на увазі кримінальність політичної та правлячої еліти), економічний, транснаціональний, терористичний, організований, корупційний і т. д. [10; 11; 12]. Складовою частиною, звичайно, є також загальнокримінальна корислива і насильницька злочинність. Відбувається зближення наркотичної злочинності, яка замикається на відповідний бізнес, із насильницькою злочинністю, особливо професійною та організованою її частинами. Мало того, судячи з об'єктивних фактів про розвиток і тенденції наркобізнесу і наркозлочинності, ступеня ефективності заходів, що вживаються, їх спрямованості, можна стверджувати, що держава і суспільство знаходяться набагато далі від успіху, ніж знаходилися на етапі, коли починалася боротьба з наркоманією. Це можна пояснити тільки таким:

– незаконний обіг наркотиків задовольняє потреби людей у відповідному нелегальному товарі, який іншим чином придбати неможливо;

– наркоділки здійснюють свою діяльність раціонально і планомірно. Злочинні дії визначаються, виходячи з міркувань мінімізації ризику і максимізації доходів;

– для виготовлення, зберігання, збуту і т. д. наркотичних засобів, як і для відповідних послуг, організовуються злочинні групи, кожна з яких будується на чіткому розподілі ролей, а учасники цих груп спеціалізуються на певних діях (перевезення, зберігання, збут і т. д.);

– наркоділки – свого роду професіонали;

– конспірація злочинної діяльності, проявами якої є заходи з приховування слідів злочинів, нейтралізації можливих свідків та інших осіб, проникнення у структури влади, використання сучасних технічних засобів (зв'язок, транспорт і т. д.).

Усе це сприяє тому, що збільшується кількість найбільш суспільно небезпечних діянь, скоєних організованими наркоформуваннями у зв'язку з незаконним обігом наркотиків, діянь продуманих, підготовлених, що ретельно плануються. В основному це такі злочини, як: вбивство, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, викрадення людини, шахрайство, а також злочини, пов'язані з банківсько-кредитною системою та приватизацією, вимагання, легалізація (відмивання) грошових коштів, контрабанда, захоплення заручників, бандитизм, створення злочинної організації, незаконні дії, пов'язані зі зброєю, деякі інші. До цього слід додати велику кількість корисливих та корисливо-насильницьких злочинів – крадіжок, грабежів і розбоїв.

Злочини, пов'язані з наркотичною залежністю, і діяння, вчинені особами, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння, стосуються тільки наркоманів, хоча такі іноді трапляються і серед наркоділків. В основному це злочини проти особи, вчинені у сфері побуту, дозвілля і вільного часу, діяння, що належать до сфери сімейних відносин, так звані вуличні посягання. Їх головна риса – ситуативний, імпульсивний характер, з умислом, що раптово виникає, невизначеним і неконкретизованим, де основне – це ситуативне мислення [13, с. 8-9].

Отже, це такі злочини наркоманів: вбивство, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, побої, мордування, зґвалтування, дії сексуального характеру, крадіжка, грабіж, розбій, хуліганство. Це найбільш поширені діяння. Зазначимо й ті, які трапляються відносно рідко: вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, доведення до самогубства, зараження венеричною хворобою, втягнення неповнолітнього у скоєння злочину та антигромадські дії.

Вказуючи на ці злочини, треба сказати і про невирішені проблеми латентних злочинів [14; 15; 16; 17]. Треба мати на увазі, що не

тільки побут, дозвілля і сім'я, але і наркоманія (не менше) – найбільш закрита від сторонніх очей сфера життя людей. При цьому «кримінально-наркотичне життя» взагалі законспіроване. Не можна забувати і те, що в основі злочинів, скоєних у цій сфері і на ґрунті наркоманії, лежать міжособистісні відносини.

Висновки.

Таким чином, нами виділені основні групи наркозлочинів, що становлять кістяк наркозлочинності і вчиняються двома групами осіб: злочини, безпосередньо пов'язані з наркобізнесом, незаконним обігом наркотиків, позначені у відповідних статтях Кримінального кодексу, і злочини, пов'язані з наркотичною залежністю, а також діяння, що вчиняються особами у стані наркотичного сп'яніння. Критерії такої класифікації очевидні. Йдеться про дві групи злочинів, в кожній з яких зосереджені однорідні діяння. Звичайно, під час аналізу наркозлочинів на масовому рівні вивчається вся сукупність проявів, і це має позитивне значення, бо виявляється їх загальна характеристика. Однак при цьому на задньому плані залишаються особливості найбільш близьких один до одного злочинів. Отже, необхідна конкретизована верифікація. Вона повинна бути такою, щоб зводила наркозлочини у більш однорідні групи. Як пишуть вчені, однорідність веде до подібності досліджуваних об'єктів, а різнорідність призводить до їх розмежування [18, с. 36].

Не можна не бачити, що виділені нами групи наркозлочинів різняться між собою за такою важливою ознакою, як особа винного (суб'єкт злочину). Звичайно, є безліч інших ознак, але виділена нами ознака, на наш погляд, має первісне значення, бо з її допомогою можна відповісти не тільки на питання, як відбуваються наркотичні злочини, але і хто їх вчиняє. Успіх тактики профілактики наркозлочинів і стратегії протидії наркозлочинності залежить від того, наскільки диференційованими будуть заходи кримінологічного впливу на різні категорії осіб.

Список використаних джерел:

1. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : монографія / Р. С. Веприцький. – Харків : Золота миля, 2014. – 324 с.

2. Габиани А. А. Наркотизм: вчера и сегодня / А. А. Габиани. – Тбилиси : Сабчота Сакартвело, 1988. – 76 с.

3. Белогуров С. Б. Популярно о наркотиках и наркоманиях. Книга для всех / С. Б. Белогуров. – СПб : Невский диалект; Москва : Бином, 1998. – 130 с.

4. Тимофеев Л. М. Наркобизнес: Начальная теория экономической отрасли: Позитивный подход / Л. М. Тимофеев. – Москва : РГГУ, 2003. – 3-е изд., доп. – 132 с.

5. Музика А. Злочини в галузі обігу наркотичних засобів (зауваження до глави ХШ проекту КК України) / А. Музика // Право України. – 1996. – № 12. – С. 58-63.

6. Драган Г. Н. Наркомания и наркобизнес. Выявление и пресечение незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ / Г. Н. Драган ; под ред. П. Г. Пономарева. – Москва : Новый юрист, 1998. – 240 с.

7. Александров Р. А. Взаимосвязь наркобизнеса и национальной безопасности / Р. А. Александров // Российский следователь. – 2006. – № 2. – С. 55-57.

8. Воронин М. Ю. Принципы криминологической политики защиты населения от наркотизации / М. Ю. Воронин // Российский следователь. – 2009. – № 17. – С. 28-29.

9. Галузин А. Ф. О наркотизме в теории и практике обеспечения безопасности личности общества (государства) / А. Ф. Галузин // Право и политика. – 2007. – № 11. – С. 30-37.

10. Транснациональный наркобизнес: новая глобальная угроза / ред. А. Н. Глинкин. – Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – 264 с.

11. Иванич Ю. Наркотики и терроризм: паутина зла / Ю. Иванич. – Москва : Вече, 2005. – 464 с.

12. Чистяков И. Н. Наркотик как фактор угрозы возникновения чрезвычайных ситуаций в деятельности пенитенциарной системы / И. Н. Чистяков // Черные дыры в Российском законодательстве. – 2009. – № 5. – С. 98-100.

13. Пшеничний В. Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Г. Пшеничний ; Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2005. – 19 с.

14. Попович В. М. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів / В. М. Попович // Право України. – 1999. – № 11. – С. 106-112.

15. Рущенко І. П. Діалог соціолога та юриста про латентну злочинність і не лише про те... / І. П. Рущенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 2. – С. 8-16.

16. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навч. посіб / В. І. Поклад. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 48 с.

17. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання / Р. С. Веприцький // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 72-74.

18. Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособие / Г. И. Рузавин. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 287 с.

В статье рассматриваются базовые принципы и понятия феноменологического анализа наркопреступности. Предложено рассматривать наркопреступность прежде всего как негативное социально-правовое явление. Предложено разделение наркопреступности на преступления, связанные с незаконным оборотом наркотиков, и преступления, связанные с потреблением наркотиков.

Ключевые слова: феноменология, наркотики, наркопреступность, незаконный спрос, наркотическая субкультура.

The article deals with the basic principles and concepts of phenomenological analysis of drug crimes. It is proposed to consider drug crimes primarily as a negative social and legal phenomenon. The division of drug crimes into drug-related crimes and drug-related crimes are proposed.

Key words: phenomenology, drugs, narcotization, illicit demand, narcotic subculture.